

Anhöriga till äldre invandrare

Anders Bergh

Sveriges befolkning utgörs av alltfler människor som själva eller genom äldre närstående har nära anknytning till andra länder. I artikeln belyses och diskuteras situationen för anhöriga till äldre invandrare. Områden som tas upp är bl.a.: migrantionens konsekvenser för anhöriga till äldre invandras behov av tidigt stöd p g a språkproblem samt i vad mån den offentliga äldreomsorgen kan fungera som ett stöd för dessa anhöriga.

Anders Bergh arbetar som utredare vid Socialstyrelsens äldreenheter.

Området anhöriga till äldre invandrare är komplext och svårfångat. Svårigheten ligger bl.a. i begreppet "äldre invandrare". Med begreppet riskerar både de äldre och deras anhöriga att uppfattas som en homogen grupp individer med likartad bakgrund. I dagsläget representerar Sveriges äldre befolkning födda utomlands nästan 150 olika födelseländer och därmed också många modersmål. Därutöver förekommer olika religiösa, etniska och sociala tillhörigheter vilka innesluts av helt andra geografiska gränser än de nationella. De äldre invandrarna och deras anhörigas livssituation påverkas också av när och varför de kom till Sverige. Två ytterlighetskategorier kan urskiljas. Den ena utgörs av arbetskraftsinvandrare med svenskfödda barn som levt och åldrats under lång tid i landet.

Den andra inbegriper äldre som nyligen kommit till Sverige som flyktingar eller för att återförenas med sina till Sverige relativt nyanlända barn. Mellan dessa ytterlighetskategorier förekommer en bredd av traditioner som inverkar på anhörigrollen, bl.a. olika skyldigheter och rättigheter mellan familje- och hushållsmedlemmar. I vad mån dessa traditioner upprätthålls, upplevs vara eftersträvsvärda eller ens är möjliga att upprätthålla varierar mycket. Det som var självklart, möjligt och funktionellt i ett samhälle kan te sig helt annorlunda i ett annat samhälle vilket beskrivs i flera studier (1, 2). Det är således svårt att säga något generellt om anhöriga till äldre invandrare.

Ett sätt att närma sig området är att utgå från att den kunskap om anhöriga och deras situation som växt fram under senare år är också i hög grad berör anhöriga till äldre invandrare. Därutöver finns kunskap som är mer specifik för olika grupper av anhöriga till äldre invandrare. En förändrad situation p g a migration, kommunikations-svårigheter p g a språket, ambitionen att ordna omsorgen av äldre genom alternativa lösningar, är exempel på företeelser som får konsekvenser för de anhöriga och deras närstående äldre, samt samspelet dem emellan.

Området anhöriga till äldre invandrare är komplext och svårfångat. Svårigheten ligger bl.a. i begreppet "äldre invandrare"

Migrationens konsekvenser för anhängskapet

Genom migration uppstår nya situationer. Ofta splittras familjer och hushåll, temporärt eller kanske för alltid. Därmed förändras också förutsättningarna för att vara anhängig.

Något som avsevärt präglar livssituationen för många anhängiga som har invandrat till Sverige är att en eller flera närstående ofrivilligt finns på annat håll. I de fall äldre är kvar i hemlandet eller lever i exil, inverkar det geografiska avståndet mellan äldre och anhängiga på anhängigrollen. Den anhängiga hindras effektivt från att inta en aktiv anhängigroll. För äldre som är kvar i hemlandet kan situationen snabbt bli ohållbar eftersom det är de anhängiga - nu bosatta i Sverige - som förväntas utgöra deras skydds nät. De äldres skydds nät kan alltså påverka migration vara helt eller delvis satt ur funktion. Därutöver förekommer att de äldres situation också försvåras av att de lever i ett samhälle där det råder extremt svåra förhållanden. Utöver den oro de anhängiga lever med, blir det också svårt att stödja dessa äldre. I en studie om anhängiga till äldre som nyligen kommit till Sverige beskrivs ett exempel där barnen i Sverige försöker stödja sina föräldrar genom att skicka pengar. Eftersom det inte finns något fungerande banksystem är barnen tvungna att skicka pengarna till släktingar med småföretag i landet. Samtidigt kan de inte vara säkra på att pengarna når fram eftersom de vet att gäng specialiserat sig på att råna äldre som de vet lämnar dessa företag med kontanter (1).

En återförening är inte alltid möjlig

Barn och andra släktingars vilja att mer ak-

tivt vara anhängig hindras i takt med att det geografiska avståndet ökar. Men för några är avståndet ett litet problem i jämförelse med att de har flytt det tidigare hemlandet och därför kanske har svårt att ens upprätthålla kontakten med de äldre. Ett hinder för en temporär eller mer permanent återförening kan dels vara att t.ex. bundenheten till det nya hemlandet ökar alltmer. Plötsligt befinner sig den anhängiga i en situation med skyldigheter både gentemot närstående - t.ex. barn - i Sverige och gentemot närstående - t.ex. föräldrar - i det tidigare hemlandet (2). Att resa för att tillfälligt hälsa på i någondera riktning är inte heller alltid möjligt. Den som är flykting kan kanske inte hälsa på i sitt tidigare hemland och den motsatta resan kan omöjliggöras genom att de äldre nekas tillfälligt visum i Sverige. Ett avslag på ansökt turistvisum kan t.ex. göras med motiveringen att den svenska myndigheten misstänker att besökaren avser att stanna i landet (1).

En återförening genom att den äldre flyttar till Sverige är något som många gånger ligger helt utanför den enskildes kontroll. Den rent formella möjligheten till återförening varierar beroende av i vilket land den äldre bor. Enligt "artikel 9 i den Nordiska konventionen om socialt bistånd och sociala tjänster" är det möjligt för äldre med omfattande behov av vård och omsorg att flytta mellan nordiska länder som individen har särskild anknytning till. Skälet för en flyttning ska vara att förbättra personens

En återförening genom att den äldre flyttar till Sverige är något som många gånger ligger helt utanför den enskildes kontroll

livssituation, t.ex. att komma närmare sina barn (3).

Äldre boende i EU eller något av Efta-länderna får enligt EES-avtalet uppehållstillstånd (5 år) under förutsättning att han/hon kan visa på en inkomst motsvarande svensk folkpension. Enligt EES-avtalet kan även äldre som är ekonomiskt beroende av sina barn boende i Sverige få uppehållstillstånd.¹

För övriga länder – dvs ej EU eller EFTA-länder – gäller att äldre kan få uppehållstillstånd på grund av familjeanknytning. Den sökande måste då kunna visa att han/hon bott tillsammans med sin släkting omedelbart före hans/hennes flyttning till Sverige och att de har ett beroendeförhållande – ekonomiskt, socialt och känslomässigt – som gör det svårt för dem att leva åtskilda.²

Utöver dessa möjligheter kan naturligtvis äldre också åberopa flyktinskäl.

När den anhöriga och den äldre befinner sig i Sverige

En tidigt aktiv anhörigroll

I flera studier ges exempel på att äldre invandrades behov av anhörigas mer kontinuerliga stöd och hjälp ofta infaller – relativt andra äldre – tidigare i livet. Konsekvensen är att närstående tidigt hamnar i en aktiv anhörigroll (1, 2). Om den äldre har svårigheter med det svenska språket spelar anhöriga exempelvis en viktig roll genom att fungera som en länk mellan det omkringliggande samhället och de äldre. Det handlar om att agera ledsagare, att tolka, att förklara och att övertyga. Vem av de äldre invandrarna som kommer att få svårigheter med språket är svårt att veta på förhand.

¹ Migrationsverkets hemsida 2001

² Se fotnot 1.

Vem av de äldre invandrarna som kommer att få svårigheter med språket är svårt att veta på förhand

För nyanlända äldre är naturligtvis behovet av anhörigas hjälp stort, men det kan också gälla äldre som bott länge i landet. Exempelvis studier om äldre finländare, äldre jugoslaver och äldre från mellanöstern påtalar förekomsten av äldre som har uppenbara problem med det svenska språket trots att de har levt länge i landet. En annan kategori äldre som snabbt kan få problem med språket – genom att övergå från svenska till modersmål – är de som drabbas av neurologiska sjukdomar som demens och stroke. I dessa fall kommer de äldres språkproblem ofta helt oväntat eftersom dessa personer många gånger har levt och arbetat under lång tid i Sverige utan problem med svenskan. De anhöriga har aldrig ens reflekterat över att språket skulle kunna bli ett problem. En möjlig konsekvens av sjukdomen är också att språk- och därmed kommunikationsproblem uppstår mellan de äldre och deras barn (4).

En stor del av landets samlade anhöriginsatser ges av make/maka. Men i de fall språket utgör en barriär utanför hemmet kan äldre invandrades make/maka sällan fungera som ett fullödigt stöd. Att handla, att kontakta myndigheter, att beställa tid vid vårdcentralen osv. blir istället barnens eller andra närståendes dubbla lott. Från deras perspektiv innebär det, att istället för att de båda makarna stödjer varandra, vara anhörig till två som behöver stöd.

Ännu en konsekvens av de äldres beroende av anhörigas kunskaper i svenska och om samhället, är att de yngre ofta för den

äldres generationens talan. De äldre som är vana vid att ha en statusposition genom att vara äldst, kan känna sig undanskuffade och åsidosatta (2). Att anhöriga för de äldres talan kan också få konsekvenser för mötet med representanter för svensk äldreomsorg. Eftersom äldreomsorgens företrädare eftersträvar att utgå från de äldres utsagor, kan anhörigas aktiva roll tolkas som att det sker i egenintresse och därmed skapa en grogrund för en obefogad misstro (1).

Äldre som nyligen kommit från landsbygdsregioner i utvecklingsländer ställs därutöver i Sverige inför mycket som är obekant (2). Basala vardagliga sysslor som att boka tid i tvättstugan, att hantera en tvättmaskin, betala räkningar och att hitta det de söker i mataffärerna kräver hjälp. Den äldre som nyligen i sitt hemland upplevdes vara aktiv och handlingskraftig kan i Sverige framstå som passiv. Därmed blir den äldre också betydligt mer bunden till de anhöriga än vad de kunnat förutse. Därutöver pekar flera studier på den uppenbara risken att äldre invandrare med kort vistelsetid i landet och/eller med språksvårigheter blir socialt isolerade, något som innebär att anhöriga blir extremt viktiga för de äldre. Det leder till att anhöriga snabbt kan känna sig mycket bundna. Är de anhöriga inte på plats så är den äldre också ensam (5).

Offentlig äldreomsorg – ett stöd eller inte?
Den offentliga äldreomsorgen kan i bästa fall skapa trygghet både för äldre och anhöriga. Det innebär att äldreomsorgen i sig

Den äldre som nyligen i sitt hemland upplevdes vara aktiv och handlingskraftig kan i Sverige framstå som passiv.

fungerar som ett effektivt och långtgående anhörigstöd. Med vetskapen att den äldre har det bra finns möjlighet för den anhöriga att ägna tid också åt andra familjemedlemmar, sig själv samt att svara upp mot kraven från arbetslivet och samhället.

För anhöriga till äldre invandrare visar det sig att äldreomsorgen ofta inte lyckas fungera som ett stöd. Det återkommande problemet ligger i att stödet och hjälpen som erbjuds sällan sker på det språk som den äldre talar och förstår. Om den äldre ändå tar emot äldreomsorg kan den i olyckliga fall t.o.m. skapa merarbete för anhöriga. Den tillfälliga vistelsen i särskilt boende som var tänkt att avlasta innebar t.ex. i en av studierna att anhöriga istället för att sköta om den äldre i sitt hem, varje dag fick lov att ta sig till äldreboendet för att lugna och tolka (1). De intervjuer som genomfördes med anhöriga till äldre finländare som hade finskspråkig äldreomsorg pekade tydligt på att det var först när äldreomsorgen utfördes av finsktalande personal som den förmådde avlasta de anhöriga. De anhöriga beskrev sina tidigare erfarenheter från äldreomsorgen med att de känt sig mycket utsatta. Upprepade nattliga telefonsamtal från svensktalande nattpatruller som inte klarade av situationen hemma hos de äldre medförde stora problem för de anhöriga, både praktiskt och känslomässigt (4).

Ett sätt från samhällets sida att hantera situationen där den äldre behöver insatser på sitt hemspråk kan vara att låta den anhöriga bli anhöriganställd eller erbjuda den äldre ett bidrag för att ersätta anhöriga. För de anhöriga kan detta vara en möjlighet att få förverkliga en önskan om att stå för insatserna samtidigt som ersättningen fungerar som en bekräftelse på värdet av insat-

serna. I de studier som behandlar området framförs dock några möjliga avigsidor med lösningen. I ett fall visade sig anhöriganställningen fungera som ett argument för andra anhöriga att mer eller mindre sluta med sina insatser eftersom det nu fanns en person – nästan alltid en kvinna – som var avlönad. Det som kunde ha varit ett stöd innebar i praktiken att den anhöriganställda blev av med allt det informella stöd hon tidigare haft (6). I ett annat exempel beskrivs hur en kvinna som får ett anhörigvårdarbidrag samtidigt får sitt socialbidrag reducerat med samma belopp eftersom hon delar hushåll med de äldre. I praktiken betydde alltså bidraget inget som helst ekonomiskt stöd (1).

Insatser från anhöriga eller det offentliga
I intervjuer som redovisas i de olika studierna ger många anhöriga uttryck för att de är tillfreds med att ställa upp för de äldre. Insatsen beskrivs som självklar, något man ska göra, gärna med en hänvisning till en omsorgsskuld: Föräldrarna tog hand om mig som liten och nu är det min tur att ge tillbaka lite av allt det jag fått. Men även om många tycks se det som självklart att ta hand om de äldre så är det ändå många som samtidigt ger uttryck för en viss ambivalens inför hur stödet och hjälpen till de äldre ska organiseras (5, 7, 1). Det handlar om olika paradoxer som uppstår i skiljelinjen mellan hur man skulle ha agerat i hemlandet och den situation man lever i idag. De anhöriga vittnar om att de vet hur de äldre vill ha det samtidigt som livet i Sverige medför att andra – och för livet i Sverige – mer funktionella lösningar uppenbarar sig som möjliga alternativ. Å ena sidan kanske man vill gå den äldre till mötes, samtidigt som det innebär en rad olika problem. Att exempelvis

finna ett boende som rymmer tre generationer är inte självklart enkelt. Ett annat problem är att stödja och hjälpa de äldre och samtidigt få ekonomin att gå ihop. Ett tredje problem kan bestå i att som kvinna försitta sina chanser att ta sig ut i arbetslivet. Samtidigt kan strategin att gå de äldre till mötes bära på många eftersträvansvärda värden. De äldre blir nöjda och anhöriga tar tillfället i akt och gör det de anser är rätt.

Inte heller från den äldres perspektiv är situationen enkel att hantera. Å ena sidan räds många den svenska äldreomsorgen – framförallt olika former av särskilt boende (5, 8) – samtidigt som flera ger uttryck för problem med att ligga barnen till last.

Behov av anhörigstöd

Anhöriga till äldre invandrare kan som grupp betraktad uppvisa en rad olika livssituationer. De utgör ingen homogen grupp i den bemärkelsen att de självklart har mycket gemensamt med varandra. Det är därför svårt att finna någon skarp gräns mellan vad som är specifikt för denna grupp anhöriga i jämförelse med andra. Troligt är dock att många av dessa anhöriga står för omfattande insatser och att deras möjligheter att få – alternativt acceptera – att ta emot stöd kan vara små. Nedan berörs avslutningsvis några områden som kan ha hög relevans för en del av dessa anhöriga.

Möjlighet till återförening

Det mest basala stödet vad gäller anhöriga till äldre invandrare är naturligtvis att verka för möjligheter till återförening. På grund av omständigheter kring migrationen kan en önskad situation ha uppkommit som effektivt hindrar anhöriga att ta på sig en aktiv anhörigroll. Återföreningen är något

En förutsättning för att skapa trygghet är att den äldre och personalen kan tala med varandra och att motverka att den äldre känner sig som en främling

som många gånger ligger helt utanför den enskildes kontroll. Därför är det viktigt att synliggöra den hopplösa situationen, där en för majoriteten av befolkningen så självklar sak som att ha möjligheten att ställa upp för närstående, effektivt hindras av nationers och unioners gränser.

Värdet av språkligt anpassad äldreomsorg och andra stödinsatser

Om den offentliga äldreomsorgen ska kunna stödja dessa anhöriga på samma sätt som gäller för andra anhöriga, bör möjligheten att få vård och omsorg av personal som förstår den äldres hemspråk erbjudas. Målet är att den äldre och därmed också de anhöriga ska känna sig trygga med lösningen. En förutsättning för att skapa trygghet är att den äldre och personalen kan tala med varandra och att motverka att den äldre känner sig som en främling, d v s att verka för att också ta hänsyn till kulturella skillnader. I många fall torde frågan om språkligt och kulturellt anpassade insatser vara avgörande om de äldre och deras anhöriga ens ska vara beredda att diskutera ett tillfälligt eller mer temporärt stöd.

Sociala träffpunkter

För många äldre invandrare - framförallt de som kommit till Sverige i hög ålder - tycks situationen i Sverige utmärkas av få möjligheter till sociala stimulans. Tidigare sociala nätverk har man lämnat bakom sig och nya

kontakter är svåra att upprätta. Bundenheten till anhöriga infaller därför tidigare. Att stödja upprättande av mötesarenor där det är möjligt att delta utifrån sina språkförutsättningar kan vara en insats som värnar både om de äldre och deras anhöriga. Behovet av dessa arenor kan troligen inträffa betydligt tidigare i livet än vid 65 års ålder vilket är viktigt att ha i åtanke i ett land där man först i och med 65 års ålder uppfyller kriteriet för att vara äldre.

REFERENSER

1. Forssell, Emilia. 2000. Anhöriga till äldre invandrare. En fallstudie av anhöriga till äldre utomeuropeiska invandrare utan offentlig äldreomsorg. Stockholm: Skändalsinstitutet./ Socialstyrelsen. 2001a. Anhöriga till äldre invandrare. Stockholm: Socialstyrelsen Anhörig 300 2000:4.
 2. Songur, Welat. 1992. Att åldras i främmande land. Om mellanösternspensionärer i det svenska samhället. FoU-rapport 1992:15, Stockholms Socialtjänst.
 3. Nordiska Ministerrådet 1996. Vägledande kommentar till den nordiska konventionen om socialt bistånd och sociala tjänster. Nordiska ministerrådet: Köpenhamn TemaNord 1996:620
 4. Socialstyrelsen. 2001b. Äldreomsorg för finsktalande i Sverige. Stockholm: Socialstyrelsen.
 5. Socialstyrelsen. 2001c. Borta bra men hemma bäst! En studie av äldre bosnier och deras anhöriga i Hallstahammar. Stockholm: Socialstyrelsen.
 6. Heikkilä, Kristiina. 1992. Uppfostrad till att vårda. Kartläggning och handlingsplan över invandranhörigvårdarnas stödbehov. Botkyrka: Botkyrka kommun.
 7. Socialstyrelsen. 2002. Myntens olika sidor – En beskrivning av äldre iranska invandrare och deras anhöriga i förhållande till vården och omsorgen. (Preliminär titel). Under bearbetning. Stockholm: Socialstyrelsen
 8. Gaunt, David 1996. Etnicitet, åldrande och hälsa: introduktion till ett nytt forskningsfält. Socialmedicinsk tidskrift, 7-8/96, 339-347.
- Fullständig referenslista kan fås av författaren.